

ENGELLİLERİN ERİŞEBİLİRLİK HAKKI: ENGELSİZ KENT YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME*

RIGHT OF ACCESSIBILITY OF PEOPLE WITH DISABILITIES: AN ASSESSMENT IN THE FRAMEWORK OF BARRIER-FREE CITY APPROACH

Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin ERTEN¹

Prof. Dr. Mehmet AKTEL²

ÖZ

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engellilerden oluşmaktadır. Engellilik en yalın ifadeyle bir kısıtlılık ve dezavantajlılık halidir. Bu durum onların günlük yaşamlarında, diğer bireylerden daha çok sayıda ve çeşitli sorunla mücadele etmelerine neden olmaktadır. Engelliliği bireysel özelliklerden ziyade, toplumsal ve çevresel etmenlere bağlayan çağdaş anlayış, konuyu aynı zamanda bir haklar meselesi olarak görmektedir. Engellilerin en başta gelen haklarından birisi erişebilirliktir. Bu hakkın kullanılmaması engellilerin sorunlarını büyötmektedir. Engelliler açısından erişebilirlik fizik ve sanal çevreye, kaynaklara ve hizmetlere ulaşabilme, bunların nimetlerinden faydalanabilme anlamına gelmektedir. Engelsiz kent, bu hakkın kullanılabilmesine yönelik bir yaklaşımdır. Çalışmanın amacı da engellilerin erişebilirlik hakkını bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirmektir. Kentler günümüzün temel yerleşim birimleridir. Küresel ölçekte, engelli nüfusun önemli bir bölümü kentsel alanlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla kentlerde engellilerin erişim sorunlarının çözülmesi, engelli politikalarının başlıca amaçlarından biridir. Bu bağlamda gerek uluslararası, gerek ulusal çok sayıda düzenleme ve standart oluşturulmuştur. Engelsiz kent girişimlerinin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Ancak bunların küçük bir bölümü başarıya ulaşabilmektedir. Yerel yönetimlerin mali sorunları, siyasi öncelikler, engelliliğe ilişkin algı gibi çok sayıda neden bu girişimlere sekte vurmaktadır. Bu nedenle engelsiz kent girişimlerinin uzun vadeli bir planlama ve engelliler başta olmak üzere kentteki tüm paydaşları içeren bir politika anlayışıyla ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Erişebilirlik, Kentleşme, Engelsiz Kent, Kentleşme Politikaları.

JEL Sınıflandırma Kodları: R50, R52, R58, R59.

ABSTRACT

Approximately 15% of the world's population consists of people with disabilities. Disability is simply a state of limitation and disadvantage. This situation causes them to struggle with more numerous and various problems in their daily lives than other individuals. The contemporary thought that connects disability to social and environmental factors rather than to individual characteristics also sees the issue as a matter of rights. One of the most important rights of disabled people is accessibility. The inability to exercise this right increases the problems of people with disabilities. Accessibility for the disabled means accessing the physical and virtual environment, resources and services, and benefiting from their blessings. The barrier-free city is an approach to the exercise of

* Bu çalışma 25-27 Ekim 2019 tarihleri arasında Kocaeli ilinde düzenlenen Kartepe Zirvesi'nde Prof. Dr. Mehmet Akte ve Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin Erten tarafından sunulan "Engelsiz Kentler: Erişebilirlik Çerçevesinde Bir Değerlendirme" adlı bildiriden hazırlanmıştır.

¹ Uşak Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Sağlık Yönetimi Bölümü, serafettin.erten@usak.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetakte@sdü.edu.tr

this right. The aim of the study is to evaluate the right of accessibility of the people with disabilities within the framework of this approach. Cities are the basic settlements of today. On a global scale, a significant proportion of the disabled population lives in urban areas. Therefore, solving the access problems of people with disabilities in cities is one of the main objectives of disability policies. In this context, a great number of national and international regulations and standards have been established. The number of barrier-free city initiatives is also increasing day by day. However, a small number of them can succeed. Numerous reasons such as the financial problems of local governments, political priorities, and perception of disability are interrupted these initiatives. Therefore, barrier-free city initiatives should be handled with long-term planning and with a policy approach that includes all stakeholders in the city, especially people with disabilities.

Keywords: Disability, Accessibility, Urbanization, Barrier-Free Cities, Urbanization Policies.

JEL Classification Codes: R50, R52, R58, R59.

1. GİRİŞ

Engelli olarak yaşamının temelinde farklı olma deneyimi yatmaktadır (Hahn, 1986: 276). Farklılığı yaratan engelli bireyin kendisinden ziyade çevresidir. Bu nedenle günümüzde engellilik sosyal bir yapı ve bir temel haklar sorunu olarak ele alınmaktadır (Burcu, 2007; Lang, 2007; WHO, 2011). Engelliliğin sosyal modeli olarak adlandırılan yaklaşıma göre engelliler, sosyal açıdan baskı altına alınmış bir gruptur. Bu baskı onların fiziksel eksikliklerinden dolayı değil, toplumsal etkenlerden kaynaklanan bir dezavantajlılık durumundan ileri gelmektedir (UPIAS, 1976: 3). Dezavantajlılık ve kısıtlılık vurgusu, zaman içerisinde engelliliğin temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınmasının önünü açmıştır. Engellilerin yaşadıkları eşitsizlikler, ayrımcılık, kişisel özerkliklerinin tanınmaması gibi çok sayıda ihlalin, engelliliği doğrudan bir insan hakları sorunu yaptığı kabul edilmiştir (WHO, 2011: 9). Bu bağlamda eşit ve aktif yurttaşlık temelinde yeni bir engelli hakları alanı ortaya çıkmıştır. Bu alan içerisinde ayrımcılık yasağı, eşitlik, erişilebilirlik, yaşam kalitesi, kendini gerçekleştirme, güçlendirme, bağımsız yaşam, fırsat eşitliği gibi temel haklar yer almaktadır (Lee, 2005).

Erişilebilirlik, engelliliğin belirtilen sosyo-politik tanımının merkezinde yer alan haklardan birisidir. Çünkü sosyal model ve hak temelli yaklaşım bireyin fiziksel veya mental eksikliklerinden ziyade, öncelikle dış çevreye ve temel hak ve özgürlüklere odaklanmaktadır. Engelli bireylerin çevrelerine uyum göstermeleri yerine, çevrenin onların istek, ihtiyaç ve yeteneklerine göre uyarlanmasını savunmaktadır (Hahn, 1986: 274). Engellilerin yüzleşmek zorunda kaldığı problemlerin temelinde kısıtlayıcı çevresel etmenler bulunmaktadır. Çevrenin ortaya çıkardığı fiziksel, kurumsal ve tutumsal kısıtlar, başta erişilebilirlik olmak üzere çok sayıda hakkın kullanılmasına mani olmaktadır (Çağlar, 2009: 20).

Engellilerin karşılaştıkları sorunlar birbiri ile sıkı sıkıya bağlı ve ilişkilidir. Örneğin istihdama dâhil olamayan bir engelli, gerekli maddi olanağı sağlayamadığı için sağlık, eğitim, barınma, yeterli gıda gibi temel ihtiyaçlara da ulaşamamakta ve kötü yaşam koşullarına mahkûm olmaktadır. Bir sorun diğerini tetiklemekte ve nihayetinde bu bir döngü haline almaktadır. Dünya engelli nüfusunun yarısından fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla kentlerde kaynaklara, hizmetlere ve yapıları çevreye erişememe, bu döngüyü sürekli hale getirmektedir (DIAUD, 2019).

Kentsel mekânda engellilerin erişilebilirlik sorununa getirilen çözüm önerilerinden birisi “engelsiz veya erişilebilir kent” yaklaşımıdır. Kentler günümüzün temel sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekânları olarak kabul edilmektedir. Engellilerin de bu mekânda rahatça hareket edebilmeleri ve ihtiyaç duydukları anda her türlü kaynağa, hizmete, kamu ve özel ayırımı yapmadan fiziksel çevreye ulaşabilmeleri engelsiz kent fikrinin temelini oluşturmaktadır. Böylelikle engellilerin hayatın her alanına dâhil olabilmeleri ve bağımsız, kaliteli bir yaşama kavuşmaları amaçlanmaktadır.

Engelsiz veya erişilebilir kent, sadece engellilere özgü bir yapıyı ifade etmemektedir. Esasen tüm kent sakinlerini kapsayan bir planlama ve tasarım anlayışıdır. Bu nedenle erişilebilirliği bir kent hakkı olarak da kabul etmek yanlış olmayacaktır. Ancak toplumun dezavantajlı bir grubu olarak engelliler söz konusu olduğunda onların bir takım hakları kullanabilmeleri için ayrıca desteklenmeleri gerektiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle engelsiz kent, engelliler için toplumun diğer bireylerine göre daha fazla anlam ifade etmektedir.

Çalışmada erişebilirlik kavramı çerçevesinde engelsiz kent yaklaşımının bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda erişebilirlik ve kentleşmeye ilişkin kavramsal çerçeve ele alınmış, ardından, engelli bireyin kentle olan ilişkisi ortaya konulmuş, dünyada ve Türkiye’de engelsiz kent deneyimleri örneklerle açıklanmaya çalışılmış, tespitler ve öneriler sıralanmıştır.

2. ERİŞEBİLİRLİK³

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyalleşmenin getirdiği başlıca faydalardan birisi de bireyin tek başına karşılayamadığı maddi ve manevi ihtiyaçlarını bu yapı içerisinde sağlayabilmesidir. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde, küçükten büyüğe tüm topluluklarda iş bölümü oluşmuş ve çeşitli ihtiyaçlara yönelik hizmetler farklı birey ve gruplar ile yönetenler tarafından yerine getirilmiştir. Ancak bireylerin ihtiyaç duydukları kaynaklara ve hizmetlere ulaşmaları, her zaman mümkün olmamaktadır. Sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, fiziksel vb. çok sayıda neden kaynaklara ve hizmetlere erişimin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durum, günümüzün karmaşıklaşmış ve hızla değişen dünyasında başta eşitsizlik olmak üzere, yoksulluk, açlık, kötü sağlık koşulları, işsizlik, dışlanma gibi büyük sorunlara neden olmaktadır. Toplumdaki bir kısım dezavantajlı gruplar ise sayılan sorunlardan diğer bireylere oranla daha fazla etkilenmektedir.

İhtiyaçlar, kaynaklar ve hizmetlere ulaşabilme tüm bireyler için geçerli ve gerekli bir durum olup, erişebilirlik olarak kavramsallaştırılmakta ve daha çok mekâna ilişkin bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda geleneksel kabule göre erişebilirlik, “hedeflere ulaşma kolaylığı” olarak tanımlanmaktadır (Duranton ve Guerra, 2016: 18). Tanımdan yola çıkarak, kavram “bir yerden, başka bir yere istenilen sürede, ekonomik, güvenli, konforlu ve çevresine zarar vermeden gidebilmeyi veya gidilecek yerin yakınına yaklaşabilmeyi” ifade etmektedir (Kuntay, 2006: 75). Buna göre erişilebilirlik, bireyin bulunduğu konuma göre, varış yerlerinin (ihtiyaçlar, kaynaklar ve hizmetler) mekânsal dağılımına, buralarda bulunan faaliyetlerin büyüklüğüne, nitelik ve karakterine, ulaşım sisteminin etkinliğine ve bireyin özelliklerine bağlıdır. Erişilebilirlik, mekânın kullanımı ve ulaşım sistemi ile bireylerin talepleri arasında oluşan ve mekâna atfedilen göreceli bir niteliktir (Hensen, 2009: 386).

Günümüzde erişebilirlik, özellikle insan topluluklarının ana yerleşim mekânları olan kentlerde, güvenlik ve sosyal içerme ile birlikte kentsel tasarımın en başta gelen zorluklarından birisi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca günlük yaşamdaki hareketlilik ve katılımı etkileyen sorunların da en önünde yer almaktadır (Evans, 2009: 366). Kentlerde erişebilirliği sağlamanın temelinde insanların, hizmetlerin ve ekonomik faaliyetlerin en uygun şekilde bir araya getirilmesi yatmaktadır. Bu gerçekleştirilirken konut ve iş yeri yoğunlukları, fonksiyonların dağılımı, karma kullanım dereceleri, merkezileşme seviyesi ve yerel düzeyde kentsel tasarım gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. Mekâna bağlı erişilebilirliğin sağlanmasında, belirli bir yerel durumu insan ölçeğinde planlamak, tasarlamak, inşa etmek ve yönetmek başlıca faaliyetler olarak kabul edilmektedir (Rode vd., 2014: 4).

Kentlerde erişilebilirliğin kolaylaştırılması başta ekonomik olmak üzere insani gelişmeyi, sosyalleşmeyi ve refahı doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, kentsel erişilebilirliği yönetmek, mekânın kullanımı ve hareketlilikle ilgili geleneksel kentsel ulaşım anlayışının ötesine geçmeyi gerektirmektedir (Rode ve da Cruz, 2018: 1). Kentsel tasarımın başlıca hedefi, vatandaşların kullanımına sunulmuş iş yerleri, kamu kurumları, eğlence mekânları gibi yerlerin onlara en fazla yararı sağlayacak ve en kolay erişilebilecek şekilde düzenlenmesi olmalıdır. Erişilebilirliğin temel araçlarından olan hareketliliğin öncelikli amacının ise kaynak ve hizmetlere kolaylıkla ulaşabilme olması gerekmektedir (Kaygısız, 2006: 87).

Bununla birlikte erişilebilirliğin genellikle yeterince anlaşılmayan ve ölçülmesi her zaman mümkün olmayan zor bir kavram olduğu da ileri sürülmektedir. Kentler çok farklı ve çeşitli sayıda insanın ve grubun bir arada yaşadığı yerlerdir. Bu nedenle ihtiyaçlar, istekler, zevkler ve talepler de farklı ve çeşitlidir. Bu durum erişilebilirliğin her bir kişi ve grup tarafından farklı değerlendirilmesine yol açmaktadır (Handy ve Niemeier, 1997: 1175; Duranton ve Guerra, 2016: 5).

² Literatür incelendiğinde “erişebilirlik” ve “erişilebilirlik” kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu kavramlar birbirinden farklı şeyleri ifade etmektedir. “Erişebilirlik” bir yetenek ve bunun ötesinde bir hak iken; “erişilebilirlik” bir özelliği belirtmektedir. Dolayısıyla “erişilebilirlik”, “erişebilirlik” hakkının kullanılmasını mümkün kılan her türlü araç, yöntem ya da uygulama olarak ifade edilebilir.

2.1. Engelliler Açısından Erişebilirlik

Küresel düzeyde engelli nüfusun dağılımı göz önüne alındığında, engellilerin büyük bölümünün kentlerde yaşadığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar ve elde edilen veriler yollar, binalar, kamuya açık yerler gibi inşa edilmiş ortamlarda, engellilerin geniş bir erişebilirlik sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca engellilerin ulaşım, sağlık, eğitim, temiz su, acil durum ve afet müdahalesi, bilgi ve iletişim gibi temel kentsel hizmetlere erişimi de yetersizdir. Bu durum, engelli kişilerin karşılaştığı dezavantajları ve marjinalleşmeyi büyük ölçüde artırmakta, orantısız yoksulluk, yoksunluk ve dışlanmaya sebep olmaktadır (UN Department of Economic and Social Affairs, 2016: 2). Erişebilirlik ve erişilebilirlik, engelli bireyler için bu nedenle toplumdaki diğer bireylerden daha özel ve farklı anlamlara sahiptir.

Dünya Sağlık Örgütü erişebilirliği, “bir şeye veya birine ulaşma, anlama veya yaklaşma yeteneği” olarak tanımlamıştır (WHO, 2011: 170). Erişebilirlik Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi’nde (EHS) “fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime ulaşabilme” olarak tanımlanmıştır (United Nations, 2006: md. 9). Charlton (2000: 103) erişebilirliği “engelli birey için kabul edilebilir bir yaşam kalitesi için gerekli olan desteği, hizmetleri ve cihazları temin etme olasılığı” şeklinde açıklamış ve engelliler için yaşamın bütününe kapsadığını belirtmiştir. Ona göre erişebilirlik basit bir mimari sorundan daha öte, sosyal bir yapıdır. Erişilebilirlik ise engellilere atıfta bulunulduğunda, “fiziksel veya sanal olsun, kolayca ulaşılabilen, yetişilebilen, girilen, çıkılan, etkileşime girilebilen, anlaşılabilir veya farklı engel türlerine sahip bireyler tarafından kullanılabilen herhangi bir yer, mekân, eşya veya hizmet” olarak ifade edilmektedir (United Nations, 2013: 3).

Daha önce de belirtildiği gibi çağdaş yorum, engelliliği sosyal bir yapı ve bir insan hakları sorunu olarak ele almaktadır. Günümüz kentlerinin yapısı, engelliliğin daha güçlü bir şekilde hissedilmesine neden olmaktadır. Özellikle kent tasarımı, kentsel istihdam modelleri, hizmetlerin dağılımı ve arazi kullanımı gibi kente ait özellikler, engellilere yönelik sosyal ayrımcılığı teşvik etmektedir. Bunun sonucunda fiziksel erişemezlik ve sosyo-mekânsal dışlanma ortaya çıkmaktadır (Gleeson, 1999: 137). Ayrımcı tasarım, engellilerin kentsel yaşama tam olarak katılma yeteneklerini azaltmaktadır. Çağdaş şehirlerdeki hareketlilik kısıtları, engellilerin istihdama erişimlerini büyük ölçüde azaltmakta ve yoksulluk riskini artırmaktadır. Erişilemez yerleşik ortamlar engellilerin toplum içerisinde etkili ilişkiler kurma ve sürdürme kapasitelerini azaltmakta ve siyasal-kültürel bir takım faaliyetlerde bulunmalarını da kısıtlamaktadır. Hepsinden daha önemlisi erişebilirlik sorunu, engellilerin yaşam ortamlarında kendi tercihlerine göre hareket etme yeteneklerini sınırlamaktadır. Sonuç olarak erişememe durumu ve uygun olmayan yaşam alanlarının birleşik etkisi, engellilerin kentsel sosyal yaşamın ana akımına katılma becerisini ortadan kaldırmaktadır (Gleeson, 1999: 138).

Engellilerin fiziki ve toplumsal yapılar tarafından izole edilmesi, artık bir insan hakları ihlali olarak kabul edilmektedir. Sorun, engelliler için kademesiz istasyonlar, alçak zemin otobüsleri, düşük bordürler ve aydınlatma, işitsel ve görsel bilgi ve yol bulma gibi ortam faktörlerinin sağlanmasından daha büyük ve karmaşık hale gelmiştir. Mevcut çevrenin yapısı, engellilerin eşit yurttaşlık haklarını kullanmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle erişebilirlik, engelliler için ayrımcılık yasağı, özgürlük ve eşitlik ilkeleri ile tutarlı bir çevre tasarım anlayışına da vurgu yapmaktadır (Hahn, 1986; Evans, 2009).

Erişebilirlik artık hem bir hak, hem de diğer hakların kullanılması açısından, bir araç olarak kabul edilmektedir (Çağlar, 2009: 243). Bu doğrultuda ilk adım, engellilik alanına ilişkin evrensel ilkelerin ortaya konulduğu Engelli Hakları Sözleşmesi ile atılmıştır. Belgenin 3. maddesinde erişebilirlik temel bir hak olarak kabul edilmiş ve 9. maddede sözleşmeyi imzalayan taraf devletlerin yükümlülükleri ortaya konulmuştur. Belge ayrıca erişebilirlik ile doğrudan ilişkili iki önemli kavrama da vurgu yapmıştır.

Bunlardan ilki makul uyumlaştırma kavramıdır. Kavram, engellilerin “tüm insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden toplumun diğer bireyleri ile eşit şekilde yararlanmalarını veya bunları kullanmalarını sağlayacak, somut durumda ihtiyaç duyulan ölçülü olan ve aşırı yük getirmeyen gerekli ve uygun her türlü değişiklik ve uyarlamaları” ifade etmektedir (United Nations, 2006: md. 2). EHS’nin temel niteliklerinden birisi olarak kabul edilen makul uyumlaştırma ayrımcılık yapmama, eşitlik ve erişebilirlik ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Makul uyumlaştırma yükümlülüğü fiziksel yapılar, iletişim yöntemleri ve standart politika ve uygulamalar tarafından oluşturulan bariyerlerin kaldırılması ve engelli bireyin diğer bireylerle eşit bir konuma getirilmesini gerektirmektedir (Ferri, 2018: 40).

Tanımından yola çıkarak makul uyumlaştırmanın üç temel özelliği ortaya konulmaktadır. Öncelikle yapılacak değişikliklerin ve düzenlemelerin, engelli bireylerin dezavantajını ortadan kaldırmak için "gerekli ve uygun" olması; bir başka ifadeyle engelli bireylerin çıkarları ile örtüşmesidir. İkincisi, her değişiklik ya da düzenleme bir yük getirmektedir; dolayısıyla bu gereklilik ile ortaya çıkan yük arasında bir denge kurulmalıdır. Ve son olarak, makul uyumlaştırmanın diğer bireyleri olumsuz etkilememesi için somut ve belirli durumlarda, ihtiyaç duyulduğunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Broderick, 2017: 14). Makul uyumlaştırma, engellilerin insan haklarını diğer bireyler gibi eşit derecede kullanabilmelerini sağlama çabasının bir ürünüdür. Bu nedenle amacı, belirli durumlarda engelli bireyin, maruz kalacağı dezavantajlılık halinin ortadan kaldırılmasıdır (Ferri ve Lawson, 2016: 48).

EHS’de erişilebilirlikle ilişkilendirilen diğer kavram ise evrensel tasarımdır. Belgede evrensel tasarım “ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanması” olarak açıklanmıştır (United Nations, 2006: md. 2). Bu yolla amaçlanan, veri bir çevrenin yaşları, ölçüleri, yetenekleri ve engel durumları ne olursa olsun, tüm insanlar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde erişilebilir, algılanabilir ve kullanılabilir hale getirilmesidir. Esasen evrensel tasarım tüm bireyler için göz önüne alınması gereken bir tasarım ilkesidir. Tüm bireylerin bir ortamı ya da bu ortamdaki bina, ürün veya hizmeti eşit derecede kullanabilmesi gerekir. Bu nedenle evrensel tasarımın hedefi, tüm tasarım süreci boyunca farklı ihtiyaç ve yetenekleri göz önüne alarak, tüm bireylerin ihtiyaçlarına karşılık veren ürün, hizmet ve ortamlar oluşturmaktır. Evrensel tasarımın yedi temel ilkesi bulunmaktadır (Centre of Universal Design, 2019):

- Eşit Kullanım: Tasarım, farklı yeteneklere sahip insanlar için faydalanabileceği ve yararlanabileceği şekilde olmalıdır.
- Kullanımdaki Esneklik: Tasarım, çok çeşitli bireysel tercihlere ve yeteneklere uygun olmalıdır.
- Basit ve Sezgisel Kullanım: Kullanıcının deneyimi, bilgi, becerileri veya mevcut yoğunlaşma seviyesine bakılmaksızın tasarımın kullanımı kolay olmalıdır.
- Algılanabilir Bilgi: Tasarım, ortam koşullarından veya kullanıcının duyuusal yeteneklerinden bağımsız olarak, gerekli bilgileri kullanıcıya etkili bir şekilde iletmelidir.
- Hata Toleransı: Tasarım, tehlikeleri ve kazara veya istenmeyen eylemlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirmelidir.
- Düşük Fiziksel Çaba: Tasarım, verimli ve konforlu bir şekilde ve minimum yorgunlukla kullanılabilir olmalıdır.
- Yaklaşma ve Kullanım için Boyut ve Alan: Kullanıcının beden ölçüsü, duruşu veya hareketliliği ne olursa olsun, yaklaşım, erişim, yönetim ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlamalıdır.

Yapılan araştırmalar kentsel altyapıların, tesislerin ve hizmetlerin planlama ve tasarımlarının ilk aşamalarından itibaren kapsayıcı evrensel tasarım ilkelerinin izlenerek tasarlanması ve inşa edilmesi durumunda, neredeyse hiçbir ek maliyet gerektirmeden erişilebilirliğin sağlandığını ortaya koymaktadır (Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2015).

Öte taraftan engelliler için erişilebilirliği sağlamak, sadece onların fonksiyonel kısıtlamalarını ortadan kaldırmak anlamına gelmemektedir. Belki de daha önemlisi erişilebilirliği sağlamak, engelli bireylerle toplumun diğer kesimi arasında bir bağ oluşturarak, tarihi süreç içerisinde engellilere yönelik ortaya konulan dışlama ve önyargıların azaltılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bir hak olarak erişilebilirlik, çok sayıda paydaşı ve boyutu içeren bir süreç olarak da kabul edilmektedir (Hahn, 1986: 276; Evans, 2009: 367).

Bu bağlamda hem paydaşlar, hem de boyut açısından engellilerin erişilebilirliği ile ilişkili evrensel ilkelerin kabul edildiği iki önemli belgeyi de ele almak gerekmektedir. Bunlardan ilki BM tarafından 2015 yılında “Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” başlığı altında ilan edilen yeni hedefler listesidir. Bu listede yer alan “Hedef 4: Nitelikli Eğitim, Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Hedef 10: Eşitsizliklerin Azaltılması, Hedef 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ve Hedef 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar’da” özellikle engellilere vurgu yapılmaktadır. Hedefler bağlamında, taraf ülkelere engellilerin eğitime, istihdama, sağlığa, adalete ve sanal ve fiziki mekâna erişimlerinin sağlanması ve bu yönde gerekli düzenlemelerin yapılması yükümlülüğü getirilmiştir (UN Department of Economic and Social Affairs, 2019).

İkinci önemli belge ise 2016 yılında Quito’da, Birleşmiş Milletler Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Konferansı’nda (Habitat III) kabul edilen “Yeni Kentsel Gündem”dir.” Gündemin amacı “kentlerin ve yerleşmelerin planlanma, tasarım, finansman, imar, idare ve yönetim şekillerini yeniden ele alarak, yoksulluğun ve açlığın tüm biçim ve boyutlarına son vermek; eşitsizlikleri azaltmak; sürekli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek; sürdürülebilir kalkınmaya yaşamsal katkılarını tam olarak sağlayabilmek için cinsiyet eşitliğini ve tüm kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesini gerçekleştirmek; insan sağlığı ve refahının iyileştirilmesine, direncin artırılmasına ve çevrenin korunmasına yardımcı olmak” olarak açıklanmıştır (United Nations, 2017: 9).

Yeni Kentsel Gündem içerisinde “Sosyal Olarak Kapsayıcı ve Yoksulluğu Sona Erdiren Sürdürülebilir Kentsel Gelişme” başlığı altında 36. maddede imzacı devletler “kentlerde ve insan yerleşimlerinde engellilerin, diğerleriyle eşit koşullarda, başta kamusal alanlara olmak üzere toplu taşıma, konut, eğitim ve sağlık tesisleri gibi kentin fiziksel çevresine, kamu bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere ve diğer tesislerine, kırsal ve kentsel alanlarda kamunun kullanımına açık veya kullanımına sunulan hizmet ve aktivitelere erişimini kolaylaştıran uygun tedbirleri almayı” taahhüt etmektedir (United Nations, 2017: 19). Ayrıca belgede engellilerin kentte karar alma mekanizmalarına dâhil edilmesi, eğitim, sağlık, istihdam, temiz su, adalet gibi imkânlarla erişimlerinin sağlanması, ayrımcılığın önlenmesine ilişkin taahhütler de yer almaktadır (United Nations, 2017).

Başta EHS olmak üzere engellilere ilişkin ortaya konulan temel prensipler ve yapılan diğer uluslararası çalışmaları göz önüne alarak, BM Engelli Hakları Sözleşmesi Sekretaryası erişilebilirliğin engelliler için önemi ve bu yönde oluşturulacak politikalara yol göstermesi açısından bir takım ilkeler belirlemiştir (Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2015):

- Erişilebilirlik, engellilerin insan haklarından yararlanabilmeleri için bir önkoşul ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik güçlendirme ve katılım için bir araçtır.
- Erişilebilirlik, herkese yarar sağlayan kamusal bir maldır. Herkesin tam ve etkili katılımını kolaylaştırır ve bu nedenle, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kentsel gelişim sağlamak için, iyi bir politikanın merkezi bileşenlerinden birisi olarak kabul edilmelidir.
- Her yerde erişilebilir ve engellileri içeren bir kentsel gelişim gündemi gerçekleştirilebilir. Bu, kapsayıcı ve engelliliğe duyarlı kentsel politika yaklaşımlarını, uygun düzenleyici yapıları ve standartları, planlama ve tasarımda "herkes için tasarım" yaklaşımlarını ve öngörülebilir kaynak tahsislerini içeren, somut güçlü taahhütler gerektirir. Ayrıca, kentleşme sürecinin tüm aşamalarında, engellilerin ve örgütlerinin, hak sahipleri ve kalkınmanın aracı ve faydalanıcıları olarak aktif ve anlamlı bir şekilde katılımını gerektirir.
- Yeterli konut hakkı, yapıları çevre, kamusal alanlar, ulaşım, tesisler ve hizmetler ve bilgi ve iletişim teknolojileri konularında herkes için erişilebilirliğin sağlanmadığı ve engellilerin de dâhil olduğu herkesin ihtiyaç ve haklarına cevap vermeyen bir kent gündemi düşünülemez.

Erişilebilirlik engellilerin karşılaştığı çok sayıda sorundan en başta gelenlerdendir. Çünkü erişilebilirliğin sağlanmadığı durumda, diğer sorunlar katlanarak büyümektedir. Bu nedenle BM tarafından da üzerinde önemle durulan bir konudur. Kavramsal çerçeveden ele alındığında erişilebilirliğin iki yönünün bulunduğu görülmektedir. İlki engellilerin sanal mekâna ulaşabilmesidir. Bir başka ifadeyle bilgi iletişim teknolojilerine erişilebilmeleri, bu teknolojileri kullanabilmeleri ve internet kullanımının getirdiği faydalardan diğer bireyler gibi yararlanabilmeleridir. İkincisi ise fiziksel mekânı kullanabilme yeteneğiyle ilgilidir. Bu aynı zamanda, toplumsal dâhil olmanın da önemli bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Engellilerin fiziksel mekânla ilişkileri günümüzde engelsiz bina, engelsiz ulaşım, engelsiz eğitim gibi ilke ve sloganlarla ifade edilmektedir. Ancak bunların en öne çıkması kuşkusuz engelsiz kent mottosudur.

3. ENGELSİZ KENTLER

Herkesin ihtiyacına uyarlanmış bir kentsel çevrenin oluşturulması bir taraftan tüm kent halkı için bir hak, diğer taraftan da yerel yönetimler için bir ödev halini almıştır. Şehirlerin erişim açısından, engelli ya da engelsiz tüm bireylerin ihtiyaçlarını tatmin edecek mekânsal bir ideal ile tasarlanması gerekmektedir (Hahn, 1986: 273). Bu nedenle öncelikle engellilerin de toplumun eşit birer bireyi olduğu kabulünden yola çıkarak, kent ve kentlilik kavramlarının ele alınması, ardından modern kentlerde erişilebilirlik bağlamında engelsiz kent kavramının incelenmesi faydalı olacaktır.

3.1. Kent ve Kentlilik

Kentleşme 21. yüzyılın en önemli küresel eğilimlerinden birisidir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2016: 1). Kentlerde yaşayan nüfusun, küresel nüfusun yaklaşık üçte ikisine yaklaştığı tahmin edilmektedir. Buna paralel bir şekilde, dünya üzerinde, nüfusu bir milyonun üstünde olan kent sayısının da beş yüzü aştığı bilinmektedir (Davis, 2006: 1). Kentler artık sadece mekânsal ve demografik özellikleri ile değil, başta ekonomik olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerin dönüşümünün ortaya çıkardığı sonuçlar bağlamında da hayatın merkezinde yer almaktadır (TÜRKONFED, 2017: 19). İçinde bulunduğumuz çağda ülkelerin temel gelişme ve modernleşme düzeyi kentleşmede yakaladıkları başarı ile ölçülmektedir (Parlak, 2008: 65).

Kent, sosyal bilimlerde üzerinde tanım birliği bulunmayan kavramlardan birisidir. Çeşitli bakış açıları, bilim dalları ve ideolojiler, kenti kendilerine göre ele alıp açıklamışlardır. Bu bağlamda nüfus, coğrafya yani mekân, ekonomi, siyaset, kültür, sosyoloji ve son dönemlerde teknoloji kent ve kentleşme kuramlarının başlıca temaları olmuştur (Keleş, 2008). Bu günün kentleri çok sayıda işlevi yerine getiren mekânlara dönüşmüştür. Finans ve pazar buradan yönetilmekte; bilgi, kültür, politika, teknoloji ve ideoloji buralarda üretilmekte ve yayılmakta; eğitim, sağlık, ulaşım gibi çok sayıda hizmet buralarda yoğunlaşmaktadır (Short, Kim, Kuus ve Wells, 1996). Dolayısıyla kentleri salt insan topluluklarının yerleştikleri mekânlar olarak ele almak yanıltıcı olmaktadır. Kentler, her şeyden önce insanlar arasındaki etkileşim, tarih, gelenek ve kültürdür (Bookchin, 1992: 17). Farklı boyutlarıyla kente ilişkin genel ve kapsayıcı bir tanım, Avrupa Kentsel Şartı'nda yer almaktadır. Belgede kent iki özelliği ile tanımlanmıştır. Buna göre kent maddi, arkeolojik, topografik ve şehir planlaması kavramı bağlamında insan cemaatinin yerleşim yeri ve toplumsal yaşama karakteristik özelliğini veren tarihi ve yasal bir yapıdır (Council of Europe, 1992).

Söz konusu kentleşme olduğunda, en önemli hususların başında gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar yer almaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aşırı, hızlı, çarpık veya sahte kentleşme gibi farklı adlar verilen bir durum söz konusudur. Bu ülkelerde, kentlerin nüfusu, gelişmiş ülkelere göre çok daha hızlı artmaktadır. Büyük ve çok büyük kentler, diğer kentlere oranla daha hızlı büyümektedir. Kentleşme hareketleri belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmakta, dolayısıyla bölgeler arasında orantısızlık doğmaktadır. Hızlı artan nüfus kent ve kamu hizmetlerinin karşılanmasında sorunlara yol açmaktadır. İstihdama yönelik yatırımların yapılmaması iş gücünün marjinal mesleklere ve hizmet sektörüne yığılmasına yol açmaktadır (Keleş, 2008: 40).

Bu eğilim kentlerde, daha fazla gecekondü, yetersiz yaşam koşullarında daha fazla insan, konut ve toprağın uygun olmayan kullanımı, daha büyük eşitsizlikler ve ayrımcılığı beraberinde getirmektedir. Kentleşme süreçleri siyasal ve ekonomik güdüler arasında sıkışmaktadır. Eşitlik ve servet dağılımı ya da çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik nadiren dikkate alınmaktadır. Medeni, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal haklar sadece ihtiyaç duyulduğunda bir araç olarak gündeme gelmektedir. Yetersiz düzenlemeler, zayıf yönetim, kapsayıcı kentsel planlama eksikliği, arazinin sadece bir meta ve rant aracı olarak görülmesi ve konut, su, eğitim, sağlık, ulaşım, adalet gibi hizmetlerdeki yetersizlikler de eklenince, milyonlarca insan kentlerde çok çeşitli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadır (United Nations Human Rights Office of High Commissioner, 2016).

Gelişmiş ülkeler de, şiddet düzeyi hafif olsa da benzer problemleri yaşamaktadır. Bu nedenle küresel ölçekte bir takım çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi kent ile birey arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Kentlilik bilinci olarak kavramlaştırılan bu ilişkide, kentler orada yaşayanları sadece barındıran mekânlar değil, aynı zamanda maddi manevi tüm ihtiyaçlarını karşılayan ve ayrıca kent yönetimine katılma imkânı sunan yerler olarak kabul edilmektedir (Parlak, 2008). Bookchin'in (1992) ifadesiyle kentler, "kente özgü, ahlaki değerler ve sorumluluğa dayanan bir yurttaşlık anlayışının bulunması ve yaşatılması gereken mekânlardır."

Bu bağlamda yakın dönemde ortaya konulan ve önem kazanan kavramların başında "kent hakkı" gelmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki kent hakkı yeni bir haklar demeti değildir. Bu haklar temel insan hak ve özgürlüklerinin öz değerlerinin kent sakinleri tarafından kullanılıp, yaşanabilmesini ifade etmektedir (Brown ve Kristiansen, 2009: 17). Kent hakları özgürlük, sosyalleşme, çevre, yaşam tarzının korunması gibi en yüksek hak talepleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kent hakkı yenilenmiş bir kent toplumu, yenilenmiş bir merkezîyet anlayışı, zaman ve mekânın tam olarak kullanılmasına izin verecek fırsatları elde edebilmekle ilişkilendirilmektedir (Lefebvre, 1996: 19). Harvey (2003: 2) kent hakkını kentleşme süreçleri üzerinde, yani kentin oluşum ve yeniden yapılandırılması aşamalarında şekillendirme gücüne yönelik bir talep olarak ele almaktadır.

Kent hakkına ilişkin taleplerin altında, tüm kentlilerin özgürlüğü ve kent hayatının nimetlerinden her bireyin faydalanabilmesi; kent yönetimlerinde eşitlik, şeffaflık ve verimliliğin sağlanması; yerel karar alma süreçlerine demokratik katılımın sağlanması; sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliğin tanınması ve saygı gösterilmesi; kentlerde şiddetin, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın azaltılması gibi temel ilkeler yer almaktadır (Brown ve Kristiansen, 2009: 8).

Kent hakkına ilişkin uluslararası çalışmalar 1980'li yıllarda başlamış olsa da bu güne kadar herkesçe kabul edilen temel bir kent hakları belgesi ortaya konulamamıştır. Ancak çeşitli uluslararası belgelerde bu haklara yer verilmiştir. İlk olması açısından 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından ortaya konulan Avrupa Kentsel Şartı önemli bir örnek teşkil etmektedir (Pektaş ve Akın, 2010: 27). Şartta “güvenlik, kirletilmemiş sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlenme, kültür, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, yerel yönetimler arası iş birliği, finansal yapı ve mekanizmalar ve eşitlik” hakları ortak dayanışma ve vatandaşlık sorumluluğu altında, Avrupa kentleri vatandaşlarının sahip olması gereken haklar olarak açıklanmıştır. Eşitlik hakkı açıklanırken, yerel yönetimlere, belgede sayılan tüm hakları dil, din, ırk, renk, cinsiyet sosyal, ekonomik ve siyasal ayırım gözetmeden ve bireylerin engellilik durumlarına bakmadan herkese eşit bir şekilde sağlama yükümlülüğü getirilmiştir (Council of Europe, 1992).

Kent haklarına ilişkin en son ve önemli belge ise 2016 yılında HABITAT III Konferansı'nda kabul edilen Yeni Kentsel Gündem'dir. Belge kentleşmeyi ve kent haklarını sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve insan haklarına ilişkin temel belgeler çerçevesinde ele almaktadır. Belgede kent hakkı, yeni kentsel gündemin en başta gelen vizyonu olarak ilan edilmiştir. Bu bağlamda “kentlerden ve insan yerleşimlerinden eşit şekilde istifade edilmesini ve kullanılmasını referans alan, kapsayıcılığı gözetken, herkes için kaliteli yaşam ve refahı arttırmak için hiç bir ayırım yapmadan tüm kent sakinlerinin bugünün ve gelecek nesillerin, adil, güvenli, sağlıklı, erişilebilir, ekonomik, dirençli ve sürdürülebilir kentlerde ve insan yerleşimlerinde yaşayabilmesini ve üretebilmesini teşvik eden, herkes için kentler” oluşturulması hedeflenmektedir (United Nations, 2017: 11).

Her kent farklı coğrafi, tarihi ve kültürel koşullara sahiptir. Bunun yanında kentlerde farklı ihtiyaç ve tercihleri olan, çeşitliliğe sahip bir nüfus barınmaktadır. Dolayısıyla klasik kentleşme politikaları kent sakinlerinin bir kısmı için avantaj sağlarken, diğer bir kısmı için ise dezavantaj oluşturabilmektedir (Duranton ve Guerra, 2016: 30). Bu nedenle günümüzde kentleşme insan haklarını ve eşitliği teşvik eden, her türlü ayrımcılığa karşı mücadele eden ve bireyleri ve toplulukları güçlendiren, sürdürülebilir ve sosyal olarak kapsayıcı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. (United Nations Human Rights Office of High Commissioner, 2016).

Kentin bir parçası olarak engellilerin de diğer bireyler gibi tüm haklardan yararlanabilmesi gerekir. Ancak yapılan araştırmalar ve yaşanan deneyimler, küresel ölçekte, kentlerde engellilerin dezavantajlılık ve kısıtlılık halinde devam ettiğini ortaya koymaktadır. Erişememenin, bu durumun en önde gelen nedenlerinden birisi olduğu kabul edilmektedir. Oysa erişilebilirlik, insan haklarına dayanan, eşitlikçi ve kapsayıcı bir kentleşme anlayışının vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu bağlamda, zaman zaman erişilebilir kent olarak da ifade edilen engelsiz kent yaklaşımı, engellilerin sorunlarına getirilmiş bir çözüm önerisi olarak, giderek önem kazanmaktadır.

3.2. Kent ve Engelli Birey İlişkisi

BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre 2050 yılında dünya genelinde 6,25 milyar kişinin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun yaklaşık % 15'inin ise engellilerden oluşacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kentleşmenin kent sakinlerinin gelişiminin kilit araçlarından olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle kentsel ortamların, alt yapıların, tesislerin ve hizmetlerin nasıl planlandığı, tasarlandığı ve inşa edildiği -olumlu veya olumsuz- erişimi ve katılımı doğrudan etkilemektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2016: 1).

Bugün büyük bir oranı kentlerde yaşayan engelli nüfus yapıları, yollar, konutlar, kamu bina ve alanları ve diğer yapılardan, sağlık, istihdam, eğitim, ulaşım, bilgi ve iletişim gibi temel kentsel hizmetlere kadar geniş bir yelpazede erişim sorunu yaşamaktadır (Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2015).

Engelsiz ya da erişilebilir kentler, kentte yaşayan tüm vatandaşların gereksinimidir. Bununla birlikte, engellilerin yaşadığı sorunlara ilişkin alternatif bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Engelsiz ya da erişilebilir kent “makul uyumlaştırma ve evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde kentsel mekânın ve hizmetlerin başta engelliler olmak

üzere toplumdaki diğer dezavantajlı gruplar ve tüm vatandaşların kullanımına uygun hale getirilmesini” ifade etmektedir (Gümüş, 2015: 15). Engelsiz kent “herkes için, bağımsız olarak erişilebilir, güvenli ve konforlu olarak kullanılabilir mekânlara, servis ve hizmetlere sahip kenttir” (Odabaş-Uslu ve Güneş, 2017). Hak ve özgürlükler bağlamında engelsiz kent, orada yaşayanların ve orayı ziyarete gelenlerin kent haklarını özgürce kullanabildikleri mekândır. Tanımlardan hareketle, engelliler için engelsiz kent kavramının iki boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Birinci boyut bir hak olarak “erişilebilirliğin” kullanılması, ikincisi ise kentsel mekânın, yapılı çevrenin, kaynakların ve hizmetlerin “erişilebilir” olmasıdır.

Kentlerde engellilerin erişilebilirliğini kısıtlayan etmenler, dört temel başlık altında toplanabilmektedir. Bu etmenler bir taraftan engellilerin yapılı çevreye, hizmetlere ve diğer kaynaklara ulaşamamasına neden olurken, diğer taraftan da ayrımcılık ve eşitsizliği beslemektedir (Gleeson, 1999: 138):

- Cadde ve sokaklarda engellilerin hareketliliğini azaltan ya da ortadan kaldıran fiziksel veya tasarıma ait bozukluklar.
- Engellilerin girişini ve kullanımını güçleştiren ya da imkânsız hale getiren bina mimarisi.
- Engellilerin kullanımına uygun olmayan kamu ve özel ulaşım hizmetleri.
- Standart bir görsel ve işitsel yetenek düzeyine göre tasarlanmış ve bu şekilde kullanıma sunulan uyarı ve bilgilendirme işaret, levha ve araçları.

Engellilerin de diğer bireyler gibi toplumsal hayata katılabilmeleri, yaşam kalitelerini artırabilmeleri, bağımsız bir şekilde hareket edebilmeleri ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri, belirtilen kentsel kusurların giderilmesine bağlıdır. Bu nedenle yerel yönetimlerin engelsiz bir kent için öncelikle engellileri fiziksel, sosyal, ekonomik, psikolojik ve politik olarak kent hayatına dâhil edebilecek bir planlama, tasarım, izleme ve denetleme yöntemi benimsemeleri gerekmektedir (Henden-Şolt, 2019: 39).

Yerel yönetimlerin dikkat etmesi gereken bir diğer önemli husus, engellilerin de kendi içlerinde engel türlerine bağlı olarak farklılaşmasıdır. Görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel ve ortopedik engelliler, ruhsal ve duygusal hastalığı ve süregen hastalığı bulunanların ilgi ve ihtiyaçları farklıdır. Kentin planlaması ve tasarımında bu engel gruplarının tamamının gereksinimleri göz önünde tutulmalıdır (Odabaş-Uslu ve Güneş, 2017: 31).

Yerel yönetimlerin kentsel kamusal alanların plan ve tasarımında da erişilebilirliği merkeze almaları gerekmektedir. Bu mekânların halkın tümünün eşit ve adil bir şekilde ulaşabileceği, kullanabileceği ve yaşayabileceği yerler olarak düzenlenmesi günümüz kentleşme anlayışının önemli bir parçasıdır (Kaplan ve Öztürk, 2004: 70). Yerel yönetimler kamu gücünün kullanıcısı olarak hem kentin planlanması ve tasarımında baş aktör olmaları, hem de kamusal mekâna ilişkin yaptıkları düzenlemelerle toplumdaki diğer kişi ve kurumlara örnek olma açısından büyük sorumluluğa sahiptir.

Engelsiz veya erişilebilir bir kentin nasıl olması gerektiği, bir başka ifadeyle kent haklarının kullanılması, planlama, tasarım, hizmetlere ve kaynaklara erişilmeye yönelik evrensel ölçütler bulunmamaktadır. Elbette bu yönde çeşitli standartlar geliştirilmiştir. Ancak uygulamada ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vb. sebeplerle engelsiz kent deneyimlerinin çeşitlendiği görülmektedir. Bu bağlamda BM erişilebilirliği ve engellilerin kentsel gelişime dâhil edilmesini teşvik eden iyi uygulamaları değerlendirmek için, bir dizi kıstas ortaya koymuştur. Belirlenen ölçütler çerçevesinde engelsiz kente yönelik uygulamalar (UN Department of Economic and Social Affairs, 2016: 12-13):

- Yapılı çevre, kamusal alanlar, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ile kamu hizmetleri de dâhil olmak üzere bir veya daha fazla kentsel oluşuma erişimi sağlamalıdır.
- Toplumsal, örgütsel ve kurumsal düzeyde erişilebilirliğe ilişkin algı ve farkındalığı artırmalıdır.
- Sonuç odaklı olmalı ve engelli kişilerin yaşam kalitesini etkileyen belirli alanlarda çevresel erişilebilirliğin yaratılmasına veya geliştirilmesine katkı yapan ölçülebilir bir değişikliği üretmelidir. Bu aynı zamanda, veri toplanmasını içeren güçlü bir izleme ve değerlendirme sistemine sahip olmayı gerektirir.
- Mali kaynaklar ve insan kaynağı yeterli düzeyde olmalıdır. Bu nedenle, kaynak sağlayıcıların erişilebilirliği ve engellilerle ilgili konuları vurgulamaları ve sivil toplum kuruluşlarının bunu bir öncelik olarak kabul etmeleri önemlidir.
- Sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve çevresel olarak sürdürülebilir olmalıdır.

- Tekrarlanabilir olmalıdır. Diğer bir deyişle, ürün, hizmet ve/veya süreç başka ülkelerde ve bağlamlarda da uyarlanabilmelidir. Tekrarlanabilirlik noktasında “özgüllüğe” dikkat edilmelidir. Çünkü bir ülkedeki veya bağlamdaki bazı uygulamalar, bir diğer ülkedeki koşullara ve bağlamlara uyarlanamayabilir. Bu nedenle, tekrarlanabilirlik “uygunluk” kavramı ile birlikte ele alınmalıdır.
- Sorumlu olanlar yanında, hükümet, akademik çevre, medya, sivil toplum kuruluşları ve Birleşmiş Milletleri de kapsayabilecek, çeşitli kuruluşların taahhütlerini gösteren etkili ortaklıklar içermelidir. Girişimin sahiplenilmesi için, yapılan çalışmalara yerel yönetimler ve engelli örgütlerinin tam katılımı sağlanmalıdır.

4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ENGELSİZ KENT DENEYİMLERİ

Engelsiz veya erişilebilir kent yaklaşımı artık modern kentleşme düşüncesinin bir parçası haline gelmiştir. Dünyada çok sayıda ülke ve şehir bu yönde adımlar atmakta ve hatta bu yöndeki girişimlere destek sağlanmakta, iyi uygulama örneklerine de ödüller verilmektedir. Dünyada genelinde İngiltere’de Chester, Hollanda’da Rotterdam, Letonya’da Jürjala, İspanya’da Lugo, İtalya’da Alessandria, Portekiz’de Funchal, Avustralya’da Melbourne ve Sydney, ABD’ de Denver, Kanada’da Vancouver, Asya’da Dubai ve Singapore gibi kentler, engelsiz kentlere örnek olarak gösterilmektedir (Sunrise Medical, 2017; Prelli, 2017).

Örneğin, bu kentlerin içerisinde Vancouver, 2005 yılında yaşam kalitesinde dünya üçüncüsü olmuştur. Şehir bu ödülü ulaşım, alt yapı, sosyal ve kültürel faaliyetlere erişim gibi çeşitli alanlardaki iyi uygulamaları sayesinde elde etmiştir. Şehrin ulaşım sistemi herkesin rahat ve sorunsuz bir şekilde istedikleri yere ulaşmalarını sağlayacak şekilde kurulmuştur. Kent içi ulaşım bilimsel çalışmalar sonucu elde edilen bilgilere göre ele alınıp planlanmakta, bu yolla verilen hizmetin düzenliliği ve güvenliği sağlanmış olmaktadır. Engellilere yönelik uygulamalar ise örnek alınacak niteliktedir. Kent içinde ulaşım veren otobüslerin, seyahat süreleri önceden belirlenmektedir. Dolayısıyla her otobüsün nerede, ne zaman bulunacağı önceden bilinmekte ve bir durakta aynı anda iki otobüs yan yana gelmemektedir. Kent kültürünün güzel bir örneği olarak eğer otobüs durağında bir engelli bulunmakta ise, o kişi otobüse binmeden hiç kimse otobüse binmemektedir. Otobüslerin tasarımında engelliler düşünülmüş, ön taraftaki koltuklar kaldırılabilir şekilde tasarlanmış ve özellikle engelli bireylerin kullanımına ayrılmıştır. Tekerlekli sandalye ile binen yolcular mutlaka bu bölüme yerleştirilmekte ve bu işlem gerçekleşmeden otobüs hareket etmemektedir. Otobüsler herkesin binebileceği şekilde, gerektiğinde biniş platformuna doğru eğilebilme özelliğine sahiptir. Bir başka iyi uygulama örneği engellilerin sosyal ve sportif ihtiyaçlarına yöneliktir. Vancouver’da bulunan kayak merkezlerinde engellilerin kayak yapabilmelerine olanak sağlayacak tasarım ve teknik donanım sağlanmıştır. Engelliler dilediklerinde fiziksel güce ve yeteneğe dayalı bu spor dalı ile uğraşabilmektedir. Bunlar ve benzeri çok sayıda tasarım ögesi ve uygulama kenti engelliler için erişilebilir ve dolayısıyla yaşanabilir kılmaktadır (Fırat, 2009: 66-67).

Avrupa Birliği (AB) de engelsiz kent konusuna büyük önem atfetmekte ve ciddi çalışmalar gerçekleştirmektedir. Birlik 2010 yılından bu tarafa AB üyesi ülkelerin kentlerine “Erişilebilir Kent” ödülleri vermektedir. Girişim başta engelliler olmak üzere yaşlıların da kentsel mekânlarda erişilebilirliğini teşvik etmek ve geliştirmek için başlatılmıştır. Ödül, kent yaşamının temel yönlerinde erişilebilirliği gözle görülür biçimde ve sürdürülebilir şekilde iyileştiren ve daha fazla iyileştirme için somut planları olan şehre verilmektedir. Her yıl aday şehirler, yapı çevre ve kamusal alanlar; ulaşım ve bununla ilgili altyapılar; bilgi ve iletişim teknolojileri dâhil olmak üzere, bilgi, iletişim, kamu hizmetleri ve tesisler olmak üzere dört temel alanda değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde erişilebilir şehre yönelik uygulamaların sürdürülebilirliğine, yeterli mali kaynaklarla desteklenip desteklenmediğine, uygulamaların kalitesi ve sürdürülebilirliği bağlamında kontrol, izleme, denetim süreçlerine ve engelliler, engelli örgütleri ile erişim uzmanlarının plan, program, tasarım, uygulama gibi süreçlerde yer alıp almadığına bakılmaktadır. En iyi örnekler AB’deki diğer kentlere model olması açısından ödüllendirilmektedir (European Commission, 2011: 5).

2019 yılında bu ödülün sahibi Hollanda’nın Breda kenti olmuştur. Kentte bütün otobüslerde ve duraklarda engellilerin kullanması için platformlar bulunmaktadır. Kamuya açık yerlere ulaşım, her engel türü için kolaylaştırılmıştır. Binalarda engellilerin giriş ve çıkışları için platformlar bulunmakta ve kapıların açılması için elektronik sensörler yer almaktadır. Ulaşımında sesli ve görsel uyarıcıların yanında navigasyon da kullanılmaktadır. Ancak belki de en önemlisi, kent yönetimi tarafından 2018-2021 yılları arasında kapsayan bir plan ortaya konulmuş ve bu plan dâhilinde yapılan çalışmaların gözetim ve denetimi bir engelli örgütü olan Breda Gelijk’e verilmiştir (European Commission, 2019).

Engelsiz veya erişilebilir kent kavramı ülkemizde de sıklıkla gündeme gelmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin mevzuat veya standartlar açısından bir sorunu ya da eksikliği bulunmamaktadır. Başta 2006 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Engelli Hakları Sözleşmesi olmak üzere, bu alanda evrensel ilke ve standartlar ortaya koyan uluslararası belgelerde imzası bulunmaktadır. Ulusal mevzuatta bakıldığında ise Anayasa dâhil olmak üzere, 5378 sayılı Engelliler Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu ve Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği gibi çok sayıda kanun ve diğer mevzuat hükmünde, engellilerin fiziksel ve sanal mekâna erişebilirliğine ilişkin hüküm bulunmaktadır. Ayrıca TS 9111, TS 12460, TS 12576, TS ISO 23600, TS ISO 23599 ve TS 13536 gibi engellilerin yapılı çevrede, binalarda ve ulaşımda erişebilirliğine ilişkin ulusal ve uluslararası standartlar da kabul edilmiştir. Örnekler çoğaltılabilmekle birlikte ülkemizde asıl sorun, uygulama noktasında karşımıza çıkmaktadır.

Engelsiz veya erişilebilir kentlere ilişkin ülkemizdeki şehirler üzerine yapılan çeşitli çalışmalar da bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Dikmen (2011: 856) Avrupa Kentsel Şartı'nın ulaşım ve dolaşım ilkeleri bağlamında Yozgat ilinde yaptığı çalışmada, kenti engellilerin erişim hakkını kullanabilmesi için uygun düzenlemeler bulunmayan bir yer olarak tarif etmiştir. Bekci (2012: 35) tarafından Bartın ilinde yaşayan fiziksel engellilere yönelik yapılan çalışmada, erişebilirliğe yönelik önerilerin teoride kaldığı ve uygulamaya aktarılamadığı tespit edilmiştir. İzmir ilinde yapılı çevrenin fiziksel engelliler tarafından kullanılabilirliğini araştıran Malkoç-True ve Sönmez-Türel (2013), engellilerin bu çevreye hem ulaşabilmeleri, hem de kullanabilmeleri noktasında, büyük sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur. 2013 yılında Sabancı Üniversitesi tarafından yapılan "Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler" adlı araştırma sonucunda, kentlerde engellilerin erişebilirliği noktasında ekonomik, kültürel, hukuksal, yapısal vb. çok sayıda sorunun bulunduğu tespit edilmiştir (Sabancı Üniversitesi, 2013: 153). Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen bir başka önemli araştırmanın sonucuna göre ise umut kaydeden gelişmeler bulunmakla birlikte, hukuki düzenlemeler engellilerin erişebilirlik sorununa tek başına çare olmamaktadır. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları işlevini yerine getirememektedir. Kapalı mekânlarda yapılan düzenlemeler genellikle ortopedik engellilere yönelik olup, diğer engel türleri dikkate alınmamaktadır. Mevcut çalışmalar planlı, gerçekçi ve uzun dönemli değil, günü kurtarma amaçlıdır. Konuya ilişkin başlıca eksiklik ise toplumsal farkındalığın oluşturulamamış olmasıdır (TOHAD, 2015: 33-36).

Engellilerin erişebilirlik sorununu TSE Standartları çerçevesinde ele alan bir başka çalışmada İstanbul Metropolitan Alanı toplu taşıma sistemlerinde engellilerin erişebilirliğine ilişkin çalışmaların standartlara uygun ve kullanılabilir şekilde yapılmadığı ve bunların sürdürülebilir bir erişebilirliğe katkıda bulunmadığı ortaya konulmuştur (Tiyek, Eryiğit ve Baş, 2016: 258). Malatya ilini kapsayan bir diğer çalışmada Çakır-Sümer (2015: 155) olumlu uygulamaların bulunmasına rağmen, Malatya ilinin engelsiz şehir olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir. Engelli dostu iller sıralaması çalışmalarında Eliöz, Demir ve Akbuğa (2018: 363) sağlık, ekonomi, eğitim ve yaşam kalitesi başlıkları altında engellilerin mevcut durumlarını iller bazında ele almışlar ve bu başlıklar altında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ve dolayısıyla buralardaki illerde yaşayan engellilerin daha dezavantajlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Belirlenen ölçütler bağlamında batı bölgelerinde ve illerinde yaşayan engelliler ise daha avantajlı durumdadır. Berkün (2019) tarafından Zonguldak il merkezinde yapılan çalışmada da kentin erişilebilirlik konusunda yetersizliğine ilişkin benzer hususlar ortaya konulmuştur.

5. SONUÇ

Öncelikle belirtmek gerekir ki; engellilik artık tüm dünyada bir temel haklar sorunu olarak ele alınmaktadır. Erişilebilirlik bu hakların en önde gelenlerindedir. Erişilebilirliğin sağlanamadığı bir yapıda ki, bu yapı sosyal, siyasal, ekonomik, fiziki vb. olabilir, engellilerin diğer haklarını tam anlamı ile kullanabilmesi mümkün olamamaktadır. Kentler ise bugün dünya nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapmakta ve giderek daha fazla insanın kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir. Bunun anlamı, kentin, insana dair birçok sorunun merkezine doğru yaklaşmasıdır. Bu nedenle kentleşme, kentlilik, kent hakları gibi kavramlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Erişilebilirliğin sanal ve fiziksel çevreye ulaşma olarak iki boyutu bulunmaktadır. Engelsiz kent ya da erişilebilir kent kavramı, özellikle fiziksel çevreye ulaşmada önemli bir yer tutmaktadır. Çağdaş dünyada artık engelsiz kent tasarımının, yerel yönetim anlayışının ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir. Engelsiz bir kent

tasarımına ilişkin çok sayıda standart, rehber ve yasa bulunmaktadır. Ancak teorik altyapının uygulamaya aktarılması çoğu zaman gerçekleşmemekte, ayrımcı kent plan ve tasarımları varlığını sürdürmektedir (Gleeson, 1999: 174). Bunun en başta gelen nedeni esasen sonucun da kendisidir. Bir başka ifadeyle engelliler açısından erişilebilirlik hala öncelikle bir fizik çevre ve bedensel engellilik meselesi olarak algılanmakta ve ele alınmaktadır.

Engelsiz kent deneyimleri göz önüne alındığında, gelişmiş ülkelerin bu konuda daha önde oldukları açıktır. Ekonomik güç yanında hukuk, demokrasi ve insan hakları kurum ve kurallarının sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi farkı oluşturan başlıca unsurlardır. Ülkemizde ise maalesef engelsiz veya erişilebilir bir kentin varlığından söz etmek mümkün değildir. Zaman zaman iyi uygulama örnekleri görülse de bunlar ya kısa süreli olmakta ya da yerel düzeyde kalmaktadır. Sadece mevzuatı veya standartları hazırlamak, engelsiz kent amacının gerçeğe dönüştürülmesine yetmemektedir. Engelsiz veya erişilebilir kentler, politika yapıcılar tarafından temel bir kamu politikası alanı olarak görülmemektedir. Bu da esasen engelliliğe yönelik toplumsal bilinç ve farkındalığın eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Bir kentin engellerden arındırılabilmesi basit ve kısa süreli bir uğraş olarak görülmemelidir. Dolayısıyla engelsiz bir kentin önündeki engeller veya yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Erişilebilirlik kentte yaşayan tüm vatandaşlar için bir kent hakkı olarak kabul edilmeli ve bu doğrultuda bir kentsel planlama ve tasarım gerçekleştirilmelidir.
- Engelsiz bir kent tasarımının ekonomik güçle yakından ilişkili olduğu açıktır. Dünyadaki iyi örnekler göz önüne alındığında, bu kentlerin yaşam standardı ve gelir düzeyi yüksek ülkelerde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin maddi kaynaklarının durumu, engelsiz kentler için belirleyici olmaktadır. Yerel yönetimler mali kaynak açısından desteklenmelidir.
- Engelsiz bir kent tasarlamak, uzun vade isteyen bir süreçtir. Bu nedenle uzun vadeli bir plan yapıldıktan sonra, bu plan kısa ve orta vadeli programlarla desteklenmelidir. Bu da siyasal güdü ve hesapların minimum düzeyde kaldığı, bir yerel politika anlayışını gerektirmektedir.
- Engelsiz kent için oluşturulacak politika ve programlara, mümkün olduğunca çok paydaş dahil edilmelidir. Başta engelliler ve engelli örgütleri olmak üzere diğer kent sakinleri, sivil toplum kuruluşları bu süreçte yerel yönetimlerin yanında yer almalıdır.
- Engelsiz kentler, yoğun olarak ileri teknolojinin kullanımını gerektirmektedir. Teknoloji üretmeyen ülkeler için bu durum, daha yüksek maliyetler anlamına gelmektedir. Ayrıca teknoloji kullanımının belirli bir eğitim düzeyi ve kültür gerektirdiği de unutulmamalıdır.
- Engelsiz bir kent için göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli unsur, toplumdaki engellilik algısı ya da bir başka ifadeyle engellilik kültürüdür. Çünkü engellilere yönelik politika ve uygulamaları, büyük oranda engelliliği ve engellileri algılayış biçimimiz belirlemektedir (Drake, 1999). Engelliliğin halâ geleneksel veya tıbbi bir yaklaşımla ele alındığı bir toplulukta, engelsiz kent girişimlerinin ne kadar gerçekleşebileceği belirsizdir.
- Son olarak ve belki de en önemlisi, alınan kararlara, gözetim ve denetim mekanizmalarına engellilerin dâhil edilmesidir. Bir başka deyişle, erişilebilirliğin tanımını engelliler yapmalı ve oluşturulacak politikalar, onların en çok önem verdiği unsurları yansıtmalıdır (Handy ve Niemeier, 1997: 1176).

KAYNAKÇA

- Bekci, B. (2012). Fiziksel engelli kullanıcılar için en uygun ulaşım akslarının erişilebilirlik açısından irdelenmesi: Bartın kenti örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14(Özel Sayı), 26-36.
- Berkün, S. (2019). Toplumsal yaşama katılım için erişilebilir kentler: Zonguldak örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 43-52.
- Bookchin, M. (1992). *Kentsiz kentleşme: Yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*. B. Özyalçın (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Broderick, A. (2017). *Working report on reasonable accommodation under the CRPD: The Georgian context*. USAID.

- Brown, A. ve Kristiansen, A. (2009). *Urban policies and the right to the city*. UN-HABITAT.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye'de özürli birey olma: Temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Centre of Universal Design. (2019). *What is universal design?*. Erişim adresi: <http://universaldesign.ie/> , (26 Ekim 2019).
- Charlton, J. I. (2000). *'Nothing about us without us' disability oppression and empowerment*. California: University of California Press.
- Council of Europe. (1992). *European Urban Charter*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/168071923> , (14 Kasım 2019).
- Çağlar, S. (2009). *Uluslararası hukuk ve Türk hukuk sisteminde engellilerin eğitim hakkı ve devlet yükümlülükleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Çağlayan-Gümüş, D. (2015). Erişebilirlik mevzuatı ve erişebilirliğin uygulanması ve denetlenmesi. *Dosya*, (3), 14-20.
- Çakır-Sümer, G. (2015). Engelsiz şehir kavramı açısından Malatya. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 139-157.
- Davis, M. (2006). *Planet of slumps*. London: Verso.
- DIAUD. (2019). *The inclusion imperative: Towards disability-inclusive and accessible urban development*. Erişim adresi: http://worldenabed.org/wp-content/uploads/2019/09/20161012-The-Inclusion-Imperative_Towards-Disability-inclusive-and-Accessible-Urban-Development.pdf, (24 Ekim 2019).
- Dikmen, Ç. B.(2011). Avrupa Kentsel Şartı ulaşım ve denetim ilkeleri kapsamında engellilerin kentsel alan ve yapılara erişebilirliklerinin sorgulanması: Yozgat örneği. *e-journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 838-858.
- Duranton, G. ve Guerra, E. (2016). *Developing a common narrative on urban accessibility: An urban planning perspective*. Washington DC: Brookings.
- Eliöz, M., Demir, A. Z. ve Akbuğa, E. (2018). Engelli dostu iller sıralaması çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*,(50), 348-365.
- European Commission. (2011). *Access City: The European award for accessible cities*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2019). *Access city award 2019*. Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=9257&furtherNews=yes> ,(21 Kasım 2019).
- Evans, G. (2009). Accessibility, urban design and the whole journey environment. *Built Environment*, 35(3), 366-385.
- Ferri, D. (2018). Reasonable accommodation as a gateway to the equal enjoyment of human rights: From New York to Strasbourg. *Social Inclusion*, 6(1), 40-50.
- Ferri, D., ve Lawson, A. (2016). *Reasonable accommodation for disabled people in employment*. European Commission. Brussels: Publications Office of the European Union.
- Fırat, S. (2009). Engelsiz bir kent tasarlamada yerel politikaların önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 57-68.
- Gleeson, B. (1999). *Geographies of disability*. London: Routledge.
- Hahn, H. (1986). Disability and the urban environment: A perspective on Los Angeles. *Environment and Planning D Society and Space*, (4), 273-288.
- Handy, S. L. ve Niemeier, D. A. (1997). Measuring accessibility: An exploration of issues and alternatives. *Environment and Planning*, (29), 1175-1194.

- Harvey, D. (2003). *The right to the city*. Erişim adresi: <https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>, (14 Ekim 2019).
- Henden-Şolt, H. B. (2019). Çağdaş kent planlama anlayışına bir örnek: Engelsiz kent yaklaşımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 36-44.
- Hensen, H. S. (2009). Analysing the role of accessibility in contemporary urban development. O. Gervasi, D. Taniar, B. Murgante, A. Laganà, Y. Mun, ve M. L. Gavrilova (Ed.), *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2009* içinde (385-396), Berlin: Springer.
- Kaplan, H. ve Öztürk, M. (2004). Engelliler, kamu mekânı ve engelsiz tasarım: Kamusal iç mekânlarda irdelenmesi için bir çerçeve. *Planlama*,(2), 67-74.
- Kaygısız, Ö. (2006). Erişilebilirlik ve trafik. *Planlama*, (1), 86-91.
- Keleş, R. (2008). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kuntay, O. (2006). Erişilebilirlik. *Planlama*, (1), 75.
- Lang, R. (2007). *The development and critique of the social model of disability*, Working Paper. (Leonard Cheshire Disability and Inclusive Development Centre). Erişim adresi: <https://www.ucl.ac.uk/iehc/research/epidemiology-public-health/research/leonard-cheshire-research>, (06 Ekim 2019).
- Lee, T. M. (2005). Multicultural citizenship: The case of the disabled. D. Pothier, ve R. Devlin (Ed.), *Critical Theory: Essays in Philosophy, Politics, Policy and Law* içinde (s. 87-106), Vancouver: UBC Press.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities*. E. Kofman ve E. Lebas (Çev.). Massachusetts: Blackwell.
- Malkoç-True, E. ve Sönmez-Türel, H. (2013). Yapılı çevrelerin fiziksel engelliler yönüyle kullanılabilirliği: İzmir kenti örneği. *ARTIUM*, 1(1), 1-16.
- Odabaş-Uslu, A. ve Güneş, M. (2017). Engelsiz kentler- "herkes için erişilebilir kentler". *Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırma Dergisi*, 1(2), 30-36.
- Parlak, B. (2008). Kent kültürü ve kentlilik bilinci geliştirme projesi: Bursa büyükşehir örneği. F. N. Genç, A. Yılmaz ve H. Özgür (Ed.), *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler* içinde (s. 61-89), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pektaş, K. ve Akın, F. (2010). Avrupa kentsel şartları perspektifinde bir kentli hakkı olarak "katılım hakkı" ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XII(2), 23-49.
- Prelli. (2017). *Barrier-free cities*. Erişim adresi: <https://www.pirelli.com/global/en-ww/life/barrier-free-cities>, (11 Kasım 2019).
- Rode, P., Floater, G., Thomopoulos, N., Docherty, J., Schwinger, P., Mahendra, A. ve Fang, W. (2014). *Accessibility in cities: transport and urban form. LSE Cities, NCE Cities – Paper 03*. London School of Economics and Political Science.
- Rode, P. ve da Cruz, N. F. (2018). Governing urban accessibility: Moving beyond transport and mobility. *Applied Mobilities*, 1-25.
- Sabancı Üniversitesi. (2013). *Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). *Accessibility and disability inclusion in urban development*. Erişim adresi: <https://www.un.org/disabilities/documents/2015/accessibility-urbandevelopment.pdf>, (26 Kasım 2019).
- Short, J. R., Kim, Y., Kuus, M. ve Wells, H. (1996). The dirty little secret of world cities research: Data problems in comparative analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, (20), 697-717.
- Sunrise Medical. (2017). *Most accessible cities around the world*. Erişim adresi: <https://www.sunrisemedical.com.au/blog/world-accessible-cities>, (26 Kasım 2019).

- Tiyek, R., Eryiğit, B. H. ve Baş, E. (2016). Engellilerin erişebilirlik sorunu ve TSE Standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 225-261.
- TOHAD. (2015). *Mevzuattan uygulamaya engelli hakları izleme raporu 2014 rapor özeti*. Ankara: TOHAD.
- TÜRKONFED. (2017). *Kent-Bölge: Yerel kalkınmada yeni dinamikler: Türkiye'nin kentlerinden kentlerin Türkiyesine*. İstanbul: TÜRKONFED.
- UN Department of Economic and Social Affairs. (2016). *Good practices of accessible urban development*. United Nations Secretariat, Department for Economic and Social Affairs.
- UN Department of Economic and Social Affairs. (2019). *Sustainable development goals and disability*. Erişim adresi: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/about-us/sustainable-development-goals-sdgs-and-disability.html>, (26 Kasım 2019).
- United Nations Human Rights Office of High Commissioner. (2016). *Human rights and urbanization*. Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Urbanization/Pages/UrbanizationHRIndex.aspx>, (27 Kasım 2019).
- United Nations. (2006). *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Erişim adresi: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf, (26 Kasım 2019).
- United Nations. (2013). *Accessibility and development: Mainstreaming disability in the post-2015 development agenda*. UN Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations. (2017). *New urban agenda*. United Nations Publication.
- UPIAS. (1976). *Fundamental principles of disability*. London.
- WHO. (2011). *World report on disability*. Geneva: WHO Publications.